

วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับตรรกวิทยาในปรัชญาอินเดีย Analyze the concept of logic in Indian philosophy

พระปลัด สิทธิพงษ์ ธิรบุญโญ (รุ่งกัลป์)

PhrapaladSitipong Thirapunyp (Roongklab)

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

E-mail: nuthapong.malisorn@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 1 มกราคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาตรรกวิทยาในปรัชญาอินเดีย โดยเปรียบเทียบระหว่างตรรกะของพุทธศาสนาและปรัชญานายยะ ซึ่งมีพื้นฐานความเชื่อต่างกัน กล่าวคือ พุทธศาสนาไม่ยึดถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขณะที่นายยะเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความจริงภายนอก ตรรกะในพุทธศาสนาเน้นการใช้ปัญญาพิจารณาอย่างมีเหตุผล ผ่านการปฏิบัติจนเกิดภวามยปัญญา โดยเน้น 3 ประเด็นคือ (1) ความรู้ระดับปรมัตถ์ (2) การรู้แจ้งจากการฝึกปฏิบัติ (3) การใช้หลักธรรม เช่น อริยสัจ 4 เป็นพื้นฐานการหาเหตุผล ส่วนนายยะถือเป็นปรัชญาสังนิยมทางตรรกะ (Logical Realism) เชื่อว่ามีความจริงแท้ 2 ลักษณะ คือ ฝ่ายวัตถุ และฝ่ายนามธรรม ทั้งสองเป็นอิสระต่อกัน นอกจากนี้ นายยะยังเป็นปรัชญาแบบอนุพหุนิยม (Atomic Pluralism) ที่เชื่อว่าโลกเกิดจากธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ กล่าวโดยสรุป ตรรกะในพุทธศาสนาเน้นการรู้แจ้งภายในจากการปฏิบัติธรรม ขณะที่นายยะเน้นตรรกะภายนอกจากองค์ประกอบของโลกและจิตใจที่แยกออกจากกัน

คำสำคัญ: ตรรกวิทยา, อสมวาท, นิमितตะ

Abstract

This article examines logic in Indian philosophy by comparing Buddhist logic with that of the Nyāya school, which differ in their foundational beliefs. Buddhism does not rely on the concept of sacred entities, while Nyāya acknowledges their existence and external truths. Buddhist logic emphasizes inner wisdom gained through rational contemplation and meditative practice. Its key points include: (1) ultimate (paramattha) knowledge, (2) realization through direct experience, and (3) reasoning based on core Dhamma principles,

such as the Four Noble Truths. In contrast, Nyāya represents logical realism, holding that two independent truths exist: material and mental (abstract). Nyāya also subscribes to atomic pluralism, asserting that the world is composed of four fundamental elements—earth, water, wind, and fire. In summary, Buddhist logic focuses on internal realization through practice, while Nyāya logic emphasizes external analysis grounded in metaphysical dualism.

Keywords: Logic, Asamvayī, Nimitta

1. บทนำ

ตรรกวิทยา (Logic) คือวิชาที่ว่าด้วยการหาเหตุผลด้วยวิธีการต่างๆ อย่างมีระบบและแบบแผนเป็นวิชาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล หน้าที่ของตรรกวิทยาคือ การให้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงทั่วไปเพื่อยืนยันให้เห็นความจริงอีกสิ่งหนึ่งอย่างมีเหตุผล ในบทความนี้จะวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับตรรกวิทยาในปรัชญาอินเดีย ดังนั้นเราต้องมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของปรัชญาอินเดียเสียก่อนว่ามีความเป็นมาอย่างไร เพราะความเป็นมาของปรัชญาอินเดียนี้มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานมาก เราอาจแบ่งยุคปรัชญาอินเดียไว้ 3 ยุคด้วยกัน คือ (จันทรสม์ ตาปูลิง, ความรู้พื้นฐานตรรกศาสตร์)

1. ยุคพระเวท (ประมาณ 2,500-200 ก่อน พ.ศ.) ปรัชญาอินเดียได้มีการศึกษาอยู่ในประเทศอินเดียมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล หลักฐานที่เห็นได้ชัดคือ คัมภีร์พระเวทของอินเดีย ซึ่งเกิดก่อนพุทธกาล 1,000 ปี คัมภีร์พระเวทเกิดจากพวกฤๅษีได้เข้าไปบำเพ็ญตบะอยู่ในป่า พระผู้เป็นเจ้าได้มอบหมายพระวณะเหล่านั้ให้และฤๅษีก็ได้นำมาสั่งสอนต่อกัน เรื่อยๆมา

2. ยุคปรัชญา (ประมาณ 200 ปีก่อน พ.ศ. ถึง พ.ศ.1,200) มีสำนักปรัชญาที่สำคัญ เกิดขึ้น 9 สำนักแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอัสติกะ เป็นกลุ่มที่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ ของคัมภีร์พระเวท มีอยู่ 6 สำนักคือ สางขะ โยคะ ไวเศิกะ นยายะ มีมางสา และเวทานตะ กลุ่มนาสติกะ เป็นกลุ่มที่ไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท เป็นกลุ่มที่ยอมรับเหตุผล ของการหยั่งรู้ด้วยตนเอง มี 3 สำนักคือ พุทธ เซน และจารวาก

3. ยุคกลางและปัจจุบัน ยุคนั้ นักปรัชญาอินเดียไม่ได้คิดปรัชญา ใหม่อีก มีการศึกษาและพัฒนาเรื่อยๆ ได้มีการ ผสมผสานกับวัฒนธรรมแบบตะวันตก ที่มีการจัดระบบ แนวคิดในทางปรัชญาค่อนข้างจะเป็นระบบมากกว่า ปรัชญาอินเดีย และหันมาสนใจปรัชญาตะวันตก มี นักปรัชญาคนสำคัญ เช่น มหาตมะคานธี ราชกฤษณ์ณ ศรีอโรพินโท รพินทรนาถฐากูร กฤษณจันทรา เป็นต้น มีการศึกษาเข้าใจปรัชญา อินเดียโบราณด้วยทรรชนะใหม่แบบตะวันตก และ เสริมปรัชญาตะวันตกด้วยปรัชญาอินเดียโบราณ

ในบทความนี้ผู้เขียนจะขอเสนอความคิดเกี่ยวกับตรรกวิทยาของกลุ่มอัสติกะ โดยนำหลักปรัชญาตรรกะของสำนักนยายะ กับ กลุ่มนาสติกะ โดยการนำหลักตรรกะทางพระพุทธศาสนา มาวิเคราะห์กันว่าแนวคิดเกี่ยวกับตรรกวิทยาทั้งสองกลุ่มนี้มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร

2. ตรรกวิทยาในปรัชญาอินเดีย

ตรรกวิทยา เป็นความรู้ที่ว่าด้วยเรื่องของเหตุและผล ตรรกวิทยาในปรัชญาอินเดียนี้จะได้นำความเห็นในยุคปรัชญาซึ่งเป็นยุคที่ 2 มาศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับตรรกวิทยาซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มด้วยกันคือกลุ่มนาสติกะ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท เป็นกลุ่มที่ยอมรับเหตุผลโดยนำปรัชญาทางพระพุทธศาสนามาก่อนเป็นอันดับแรก

พระพุทธเจ้าทรงเตือนบุคคลทั้งหลายไม่ให้รับด่วนเชื่ออะไรง่ายๆ แต่ทรงสอนให้บุคคลใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างมีเหตุผล ดังที่ปรากฏใน กาลามสูตร หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เกสปุตตสูตร ทรงให้หลักแห่งความเชื่อและการพิจารณาไว้ 10 ประการ คือ

1. มา อนุสสวเนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
2. มา ปรมปราย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
3. มา อติกราย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
4. มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
5. มา ตกฺกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
6. มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน (คาดคะเน)
7. มา อาการปริวิตกเณร อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
8. มา ทิฐินิชฌามณฺขนติยา อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พอใจแล้ว
9. มา ภพฺพุตตาย อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
10. มา สมโณโนครุติ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

จาก กาลามสูตร 10 ข้อข้างต้นนี้สามารถพิจารณาเห็นได้ว่า ในกาลามสูตร มีหลายข้อที่มีลักษณะเข้าข่ายการใช้ตรรกศาสตร์ในปัจจุบัน ข้อที่ 4-9 จะมีความหมายใกล้เคียงกับตรรกศาสตร์คือศาสตร์แห่งการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบ และตรวจสอบข้อโต้แย้งว่ามีความสมเหตุสมผล (Validity) หรือได้ใช้เหตุผลผิดๆ (Fallacy) เพื่อการอ้างอิงหรือไม่

การศึกษาตรรกศาสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ รวมถึงวิเคราะห์เหตุผลในการปฏิเสธ โดยเริ่มจากอธิบายความหมายของตรรกศาสตร์ที่ปรากฏในแนวคิดต่างๆ สามารถศึกษาออกมาได้เป็น 3 ประเด็นด้วยกันคือ

1. ตรรกศาสตร์กับความรู้
2. ตรรกศาสตร์กับความจริง
3. ตรรกศาสตร์กับการสื่อสาร

1. ตรรกศาสตร์กับความรู้

การเตือนของพระพุทธเจ้าว่าอย่าด่วนปลงใจเชื่อนั้น เพื่อเปิดพื้นที่ของใจให้คนพร้อมฟังสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดง ป้องกันไม่ไห้บุคคลในยุคนั้นเชื่อตามกระแสแนวคิดที่มีอยู่เดิมด้วยความคุ้นไม่ตรวจสอบ และเห็นความสำคัญของการปฏิบัติ

พระศรีคัมภีรญาณ (2556, 22-24) กล่าวว่า จากความคิด ความเห็น หรือ ทิฐิ อันเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อ มีลักษณะของการปักใจถึงลักษณะว่าถูกต้องหรือไม่ถูกต้องแล้ว ในพรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึง 62 แนวคิดที่มีผลต่อความคิดของคนอินเดีย ซึ่งในแนวคิดกลุ่มสัสตวาท (ทิฐิ) มีความเห็นว่า อัตตาและโลกเที่ยง เพราะอาศัยการตรึก นึกคิดด้วยเหตุผล การชั่งใจด้วยความคิดจนตกลงใจ และยึดถือเป็นความเห็นและกลางทัศนะของตนตามที่คิดค้นได้ จะเห็นได้ว่า ตรรกศาสตร์ของคนในกลุ่มนี้นำมาสู่ความเห็นผิดเรื่องโลกเที่ยง ซึ่งไม่สอดคล้องกับสัจธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่าสรรพสิ่งล้วนตกอยู่ในอำนาจแห่งกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงปฏิเสธตรรกศาสตร์ของกลุ่มสัสตวาท (ทิฐิ)

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธตรรกศาสตร์แบบดั้งเดิมที่เชื่อมโยงว่าความเป็นจริงของโลกและชีวิตสามารถเข้าถึงได้โดยการนึกคิดและเหตุผล และทรงปฏิเสธตรรกศาสตร์ในฐานะที่เชื่อมโยงการอนุมานแนวคิดทางคัมภีร์กับพระเจ้า สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำคือ ความรู้ระดับปรมัตถ์ซึ่งเป็นความรู้ที่แท้จริงและสามารถเข้าถึงได้โดยการปฏิบัติ จนได้ภาวนามยปัญญา เป็นปฏิเวธธรรมเท่านั้น

2. ตรรกศาสตร์กับความเป็นจริง

พระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้ทุกคนปฏิบัติ แต่ไม่นำข้อสรุปมาตั้งเป็นทฤษฎี ยกเว้นกฎหลักไม่กี่อย่าง เช่น กฎไตรลักษณ์ ที่เป็นสัจธรรมที่เที่ยงแท้ เนื่องจากทฤษฎีอื่นๆ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงได้เพราะมีเหตุปัจจัยที่เป็นแรงขับให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งมีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน และในบางกรณีเกินมนุษย์ธรรมดาจะเข้าใจ แม้ในพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงอายตนะภายในที่รับรู้อารมณ์ คือ ธรรมารมณ์ แต่ความสามารถในการรับรู้ของแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน ดังนั้นในทางพุทธศาสนาจึงได้แบ่งบุคคลออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับปุถุชน กับระดับอริยบุคคล

สรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงเตือนไม่ให้ด่วนเชื่อความรู้ตามทฤษฎีและความเชื่อโดยมองเห็นว่าเป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะยังมีโอกาสผิดและความจริงแท้นั้นมีความซับซ้อนละเอียดอ่อน ประกอบด้วยเหตุปัจจัย ที่มนุษย์ทั่วไปไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยการนึกคิด ต้องอาศัยการปฏิบัติจนรู้แจ้งเท่านั้น

3. ตรรกศาสตร์กับการสื่อสาร

พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนการสื่อสารอย่างเป็นเหตุเป็นผล ไล่ตามกันอย่างเป็นระบบเพื่อให้การสื่อสารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดความเข้าใจ โดยแนวทางการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบ คือ

1. แสดงธรรมโดยยึดผู้ฟังเป็นศูนย์กลาง โดยพิจารณาทั้งภาษาที่เหมาะสมของผู้ฟังและจริตของผู้ฟัง
2. แสดงธรรมโดยยกหลักการและตัวอย่างประกอบ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถ่องแท้
3. แสดงธรรมโดยใช้อุปมาอุปไมยประกอบ และ
4. แสดงธรรมโดยใช้สื่อการสอนประกอบ ทั้งวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ รอบตัวพระพุทธเจ้า เพื่อให้เข้าใจโดยง่าย

การให้เหตุผลของพระพุทธเจ้ามีหลายรูปแบบ โดยหลักการวินิจฉัยและการแยกแยะประเภทรูปแบบการให้เหตุผลที่เหมาะสม ขึ้นอยู่กับผู้ฟังเป็นหลัก ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าเป็นฆราวาสรับฟังคำสอนจากพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์อาจทรงให้เหตุผลโดยใช้ต้นข้าวเป็นตัวอย่างอุปมาอุปไมย แต่หากนักวิชาการฟังคำสอนจากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์อาจทรงยกหลักการและตัวอย่างประกอบ การให้เหตุผลของพระพุทธองค์มีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม และมีลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Logic) ผู้ส่งสารต้องพิจารณาและประเมินผู้ฟังและสถานการณ์ด้วยตนเอง

พระพุทธศาสนาที่มีลักษณะทั้งความเป็นปัจเจกเฉพาะกับแต่ละบุคคลและไม่เป็นทางการ สืบเนื่องมาจากความสนใจในการพัฒนาชีวิตตนเองให้ออกจากกองทุกข์หรือวัฏสงสารอันยาวนาน การดำเนินให้ออกจากกองทุกข์นี้ ต้องใช้ปัญญาและมีสติในการพิจารณาเข้าไปรับรู้ว่ามีสิ่งใดดีไม่ดี ทั้งนี้เพราะความไม่รู้ตามความเป็นจริงแห่งธรรม (อวิชชา) ส่งผลให้สิ่งที่ปรุงแต่งทางใจ เช่น สิ่งที่เคยสั่งสมและอบรมมาในอดีต (สังขาร) เข้าสู่กระบวนการรับรู้ของอายตนะทั้ง 6 ต่อสิ่งที่ปรุงแต่งทางใจ (วิญญาณ) การรับรู้นี้ทำให้การทำงานของรูปนามหรือขันธ์ 5 ตื่นตัว อวัยวะการรับรู้ไม่ว่าจะเป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เข้าทำงานตามหน้าที่ของตน (สฬายตนะ) เกิดการเชื่อมต่อระหว่างอายตนะภายนอกและภายใน (ผัสสะ) สิ่งที่ได้รับผ่านผัสสะอาจเป็นทั้งทุกขเวทนา สุขเวทนาและอทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกนั้นทำให้เกิดความทะยานอยาก (ตัณหา) ซึ่งตัณหา นำมาซึ่งความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ความยึดมั่นถือมั่นนั้นนำมาซึ่งภพ และภพทำให้เกิด (ชาติ) แต่อย่างไรก็ดีการเกิดย่อมอยู่ภายใต้สังขาร คือ มีความเสื่อม ความแปรปรวน (ชรา) และการตาย (มรณะ) ความโศกเศร้า ความทุกข์ต่างๆ ในที่สุดตราบใดที่ยังไม่หมดกิเลสอาสวะกิเลสที่ตกตะกอนนอนอยู่ในจิต จะเป็นเหตุปัจจัยสู่การไม่รู้ความเป็นจริงแห่งธรรม (อวิชชา) อีกครั้ง โดยวงจรชีวิตที่ละเอียดอ่อนเช่นนี้ได้ถูกอธิบายในหมวดธรรมที่มีชื่อว่า ปฏิจจสมุปบาท

เมื่อมนุษย์มีความระลึกตัว เข้าใจความเป็นจริงอย่างถ่องแท้มนุษย์ผู้นั้นจะมีความเห็นถูก (สัมมาทิฐิ) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางหลุดพ้นอันเป็นทางสายกลาง ทางเอกสายเดียวหรือที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8

จะเห็นได้ว่า แม้การสื่อสารในพุทธศาสนามีแก่นและคำสอนหลักไม่ว่าจะเป็นไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท และอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเปรียบเสมือนทฤษฎีหลัก ซึ่งหากพิจารณาตามหลักกาลามสูตร พระพุทธเจ้าทรงกล่าวเตือนว่า ทิฐินิขณานกฺขนติยา อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว การเชื่อในพระสูตรต่างๆ เหล่านั้นเราควรพิจารณาอย่างใดก่อนจึงควรปลงใจเชื่อ

การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสมเหตุสมผลและน่าเชื่อถือที่เรียกว่า อริยสัจ 4 หรือความจริงแท้อันประเสริฐ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ความสมเหตุสมผลและที่น่าเชื่อถือในการใช้ตรรกศาสตร์เพื่อการสื่อสารตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากองค์ประกอบพื้นฐานของเหตุผลอยู่บนความเป็นจริงของมนุษย์ องค์ประกอบพื้นฐานคือ กฎแห่งการกระทำ หรือ กฎแห่งกรรม ผู้ใดทำดีย่อมได้ดี ผู้ใดทำชั่วย่อมได้ชั่ว ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานนี้มีลักษณะการให้เหตุผลในรูปแบบของสาเหตุและผลลัพธ์ (ปฏิจจสมุปบาท)

นอกจากนี้ในการให้เหตุผล พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างจากสิ่งที่มีมนุษย์ผู้นั้นประสบทางกาย ได้แก่ ความร้อน ความหนาว หิว กระหาย เจ็บป่วย และสิ่งที่เกิดขึ้นในใจ เช่น ความโศกเศร้า เสียใจ สุขทุกข์ การให้เหตุผลเช่นนี้จึงก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เกิดความกระจ่างว่าสิ่งใดควรกระทำสิ่งใดไม่ควรกระทำเมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดการเตือนตนเองได้ เป็นคุณธรรมประจำตน

อนึ่ง กลุ่มอัสติกะ เป็นกลุ่มที่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ ของคัมภีร์พระเวท โดยลัทธิินยายะ เกิดขึ้นหลัง พุทธกาล โดย ฤๅษีโคตมะ หรือ เคาตมะ หรือ อักษปาทะ (200 ก่อน ค.ศ) เป็นผู้สถาปนา กล่าวคือชื่อและ เนื้อหาสำคัญของลัทธินี้ได้มาจาก นยายสูตร ซึ่งเป็นผลงานของท่าน เคาตมะ ต่อมา วาตสยายนะ ได้แต่ง นยายภาษยะ หรืออรรถกถาเพื่ออธิบายขยายความในนยายสูตรของฤๅษีโคตมะ และท่าน อุททโยตกระ ได้แต่ง วารติกะ ขยายความในหนังสือนยายภาษยะอีกต่อหนึ่ง และต่อมา วาจัสปติ ได้เขียน ตาตปรยฎีกา ขยายความ ในวารติกะอีกทอดหนึ่ง จึงทำให้คัมภีร์นยายะสมบูรณ์มาก ส่วนผู้ที่ทำให้นายะทันสมัยหรือรู้กันว่า นวนายะ ก็คือท่าน คังเคสะ (ค.ศ.1200) ผู้แต่ง ตัตตวะจินตามณีนอกจากนี้ก็ยังมึนักรกตรกศาสตร์ที่สำคัญช่วยให้ปรัชญา สำนักนี้เจริญรุ่งเรือง ต่อมาก็มี ท่านวาสุทเวหะ ท่านรฆุนาถะ ท่านมธุรานาถะ ท่านชคทิสะ และ ท่านคทาธระ เป็นต้น ("ปวงปรัชญาอินเดีย" โดย รองศาสตราจารย์ พัน ดอกบัว / สำนักพิมพ์สยาม)

ท่านฤๅษีโคตมะ ผู้ก่อตั้งลัทธิินยายะ ได้แบ่งการอนุมานออกเป็น 3 ชนิด (Sinha, 1985: 218) แต่ละ อย่างมีความหมายต่างกัน ดังนี้

1. ปูรวัต (Purvavat) เป็นการอนุมานจากสาเหตุที่รู้ที่เห็นแล้วไปถึงผลที่ยังไม่รู้ไม่เห็น คือถ้ารู้เหตุก็สามารถอนุมานถึงผลได้ (Sharma, 1983 : 200) เช่น ฝนกำลังจะตกเห็นท้องฟ้าดำมืด ลมพัด อากาศเย็น หึ่งๆ ที่ยังไม่เห็นฝนตกก็อนุมานได้ว่าฝนกำลังจะตกนี่คืออนุมานจากเหตุไปถึงผล

2. เซษวัต (Shesavat) เป็นการอนุมานจากผลที่เข้าใจและรู้เห็นแล้วไปถึงเหตุที่ไม่รู้และไม่เห็น ทั้งเหตุ และผลสองประการนั้น มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก เช่น กลางคืน เรานอนหลับพอตื่นขึ้นมาเห็น บริเวณรอบๆ บ้านเปียก ก็อนุมานได้ว่าเมื่อคืนฝนตก นี่คืออนุมานจากผลไปถึงเหตุที่ไม่รู้ไม่เห็น

3. สามานยโตทฤษฎะ (Samanyatodrsta) ไม่อาศัยความเกี่ยวเนื่องระหว่างเหตุและผลในการ อนุมาน (Chatterjee and Datta, 1968 : 190) แต่อาศัยประสบการณ์ที่เคยพบเคยเห็นในอดีต จึงนำไป เปรียบเทียบกับสิ่งที่ไม่รู้ไม่เห็น แล้วอนุมานออกมาเป็นความรู้ การอนุมานอย่างนี้จึงเป็นการเปรียบเทียบถึงสิ่ง สองสิ่งที่เคยพบในอดีตจนเคยชิน เมื่อถึงคราวจะหาเหตุผล ก็เอาประสบการณ์เดิมมาเปรียบเทียบหาความรู้ได้

นอกจากนี้นนยายะยังถือว่า ผลไม่ได้มีอยู่ก่อนในสิ่งที่เป็เหตุ แต่ผลถึงแม้จะเกิดมาจากเหตุ แต่ก็เป็ สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่เป็นผลใหม่ โดยสิ่งที่เป็เหตุทำให้มันเกิดมีขึ้นดังนั้นทรรศนะของนยายะจึงเป็นแบบ อัสตการ วาท หรือ อาร์มกวาท ซึ่งตรงกันข้ามกับทฤษฎีของลัทธิสาขยะ โยคะ และเวทานตะ ซึ่งเป็นแบบสัสตการวาท ตามทรรศนะของนยายะมีเหตุอยู่ 3 ชนิดคือ

1. สมวายี เหตุที่ก่อให้เกิดผลโดยตรง เป็เหตุที่ก่อให้เกิดผลโดยตรง เป็เหตุที่แนบเนื่องกับผลอย่าง ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังนั้นเหตุประเภทนี้จึงเป็วัตถุเหตุ เช่น เส้นด้ายเป็วัตถุเหตุของผ้า หรือดินเหนียวเป็ วัตถุเหตุของหม้อดินภาชนะดินต่างๆ หรือทองคำเป็วัตถุเหตุของทองรูปพรรณต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น ผลของ เหตุดังกล่าวไม่อาจเกิดขึ้นได้หากไม่มีเหตุของตน ทั้งไม่อาจดำรงอยู่เป็ผลได้โดยอยู่แยกจากเหตุ แต่ตรงกัน ข้ามเหตุกลับดำรงตัวอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยผล อย่างเช่นผืนผ้าไม่อาจเกิดและดำรงตัวอยู่ได้โดยไม่มีด้าย แต่ ด้ายคงอยู่ได้โดยไม่ต้องมีผ้า หรือหม้อดินไม่อาจเกิดขึ้นและไม่อาจคงอยู่ได้โดยไม่มีดินเหนียว แต่ดินเหนียว สามารถมีอยู่และดำรงอยู่ได้โดยไม่มีหม้อดิน

2. อสมวายี เหตุที่ไม่ก่อให้เกิดผลโดยตรงแต่ก็อิงอาศัยอยู่ในสิ่งที่เป็นเหตุ ทั้งเป็นปัจจัยช่วยให้สิ่งที่เป็นผลได้เกิดขึ้นด้วย อย่างเช่นการยึดโยงสานกันของเส้นด้าย แม้จะไม่ใช้เหตุโดยตรงที่ทำให้เกิดผืนผ้า กล่าวคือ ถ้าไม่มีเส้นด้าย ผืนผ้าก็อาจเกิดขึ้นได้ แต่การยึดโยงสานกันของเส้นด้ายก็มีส่วนช่วยให้เกิดผืนผ้าได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นการยึดโยงสานกันของเส้นด้ายจึงเป็นเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ช่วยทำให้เกิดผืนผ้าขึ้น เพียงแต่เป็นเหตุรองหรือเหตุโดยอ้อมเท่านั้น หรือสีของด้ายก็เช่นกัน เป็นเหตุทำให้เกิดผ้าสีขึ้นมา แม้จะเป็นเหตุโดยอ้อมก็ตาม

3. นิमितตะ คือสัมฤทธิ์เหตุ หรือผู้นำวัตถุเหตุมาทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ตามต้องการของตน เช่น ช่างทอหูกเป็นนิमितตะ หรือผู้ทำให้ผืนผ้าเกิดขึ้น ช่างปั้นหม้อเป็นนิमितตะที่ทำให้หม้อเกิดขึ้น ดังนี้ เป็นต้น นิमितตะนอกจากจะหมายถึงผู้ที่สร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นแล้ว ยังหมายถึงอุปกรณ์หรือเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในการสร้างสิ่งนั้นๆ ด้วย ส่วนในกรณีผู้กระทำที่ไม่มีชีวิต นิमितตะ ก็หมายถึง ธรรมชาติต่างๆ ที่เป็นปัจจัยให้มีสิ่งนั้นๆ เกิดขึ้น เช่น น้ำถูกแดดเผาให้ระเหยเป็นไอ ไอเมื่อถูกความเย็นก็จะเกาะกลุ่มเป็นเมฆ เมฆเมื่อรวมตัวจนควบแน่นกันมากขึ้น ก็จะกลายเป็นฝน หรือไปไม่ถูกลมพัดก็จะร่วงลงมา เหล่านี้เป็นต้น

อุทฺทนะ คณาจารย์รุ่นหลังท่านหนึ่งของลัทธินิกายะ ได้อธิบายเหตุผลของการมีอยู่ของพระเจ้าไว้หลายข้อ แต่พอสรุปได้ดังนี้

1. โลกเป็นผล ดังนั้นโลกก็ต้องมีเหตุที่ทำให้มันเกิดขึ้น นั่นก็คือพระเจ้าในโลกล้วนแต่มีความเป็นระเบียบ และความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน แสดงถึงว่ามีอะไรอยู่เบื้องหลังคอยควบคุมหรือคอยชักใยให้สิ่งเหล่านั้นได้เป็นไปดังที่เห็นกันอยู่ นั่นก็คือพระเจ้านั่นเอง

2. ปริมาณต่างๆ ของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จะมารวมกันอันเป็นเหตุให้เกิดโลกและสิ่งต่างๆ ปริมาณเหล่านั้น ไม่มีชีวิตจิตใจ จะมารวมกันได้อย่างไรจะต้องมีอะไรที่มีอำนาจมาก มาจัดการให้รวมกันได้ นั่นก็คือพระเจ้านั่นเอง

3. โลกดำรงอยู่และเป็นไปต่างๆ แสดงว่าจะต้องมีอะไรอยู่เบื้องหลัง ถ้าจะว่าเป็นเพราะอำนาจของทฤษฎะก็มีใช่ เพราะอทฤษฎะ หรืออำนาจที่มองไม่เห็น ถึงแม้จะมีอำนาจมากแต่ไม่มีชีวิตจิตใจจะทำให้โลกดำเนินไปอย่างเหมือนมีจิตใจได้อย่างไร ข้อนี้แสดงว่าต้องมีผู้ยิ่งใหญ่คอยบันดาล นั่นก็คือพระเจ้านั่นเอง

4. คัมภีร์พระเวท ถือกันว่าเป็นคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด และสมบูรณ์ที่สุดไม่มีข้อผิดพลาดโดยประการทั้งปวง ข้อนี้แสดงว่าไม่มีใครที่สร้างคัมภีร์นี้ได้นอกจากพระเจ้าเท่านั้น

5. มนุษย์เป็นผู้รับผลแห่งกรรมที่ได้ทำไว้ในอดีตชาติ ดังนั้นแต่ละบุคคลจึงมีความแตกต่างกันทั้งในด้านรูปร่าง นิสัยใจคอ ฐานะความเป็นอยู่ และฐานะในด้านสังคมนิกายะเชื่อว่า บุญ-บาปที่แต่ละคนทำไว้ จะถูกเก็บไว้ที่อทฤษฎะ ซึ่งเป็นอำนาจที่มองไม่เห็น ซึ่งคลังแห่งบุญ-บาปนี้ ไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่สามารถจัดสรรบุญ-บาปให้ทยอยออกมาสนองคนที่ทำกรรมไว้ได้ และพระเจ้านั่นเองที่นำบุญ-บาปมาให้น้องแก่คนที่ทำกรรมนั้นๆ ไว้

ปรัชญานิกายะมีการอนุมานอีกมากมาย แต่สรุปแล้วนิกายะได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของเหตุไว้ 3 อย่างคือ

1. ปุรววฤตติ คือสิ่งที่เป็นเหตุจะต้องเป็นสิ่งที่มียูก่อน หรือเกิดขึ้นก่อนสิ่งที่เป็นผล

2. นิยตปุรวฤตติ คือสิ่งที่เป็นเหตุจะต้องมีมาก่อนผลของเหตุนั้นเสมอไป

3. อนันยถาสัทธา คือสิ่งที่เป็นเหตุจะต้องมีมาก่อนผลอย่างแน่นอนไม่มีเงื่อนไขใดๆ ทั้งสิ้น

นยายะเป็นปรัชญาสำนึยทางตรรกะ (Logical Realism) คือ เชื่อความหลักตรรกศาสตร์ว่ามีความจริงแท้อยู่ 2 อย่าง คือ ความจริงแท้ฝ่ายวัตถุ และ ความจริงแท้ฝ่ายนามธรรมหรือจิตใจ ความจริงทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็เป็นความจริงแท้และเป็นอิสระต่อกัน นอกจากนั้นยายะยังจัดเป็นปรัชญา อนุพหุนิยม (Atomic Pluralism) ซึ่งถือว่าอนุของธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นมูลกำเนิดของโลกและสรรพสิ่งตลอดทั้งคนและสัตว์

3. บทสรุป

ตรรกะทางพุทธศาสนา กับ ตรรกะของนยายะ มีความแตกต่างกัน คือ ทางพุทธศาสนาจะเน้นความรู้ในระดับปรมาตม์ โดยผ่านการปฏิบัติจนได้ภาวนามยปัญญาจนรู้แจ้งจากภายในใจ ส่วนนยายะมีความจริงแท้โดยอาศัย ความจริงแท้ฝ่ายวัตถุ และ ความจริงแท้ฝ่ายนามธรรม จึงมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเจนนคือ ทางพุทธศาสนาใช้ตรรกะโดยผ่านการปฏิบัติจนเกิดความรู้จริงขึ้นภายใน ส่วนนยายะใช้ตรรกะผ่านการอนุมานเป็นหลัก

บรรณานุกรม

กิริติ บุญเจือ. (2520). **ตรรกวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ประเวศ อินทองปาน. (2553). **พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ วันจันทร์). (2556). **พุทธปรัชญา**. อัญญา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วันเพ็ญ บงกชสถิต. (2535). **ชีวิตและความคิดของนักปรัชญา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

สนั่น ไซยานุกุล. (2519). **ปรัชญาอินเดีย (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. อัญญา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (2558). **ปรัชญาภาษา (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2524). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

อรพรรณ สุชาติกุลวิทย์. (2561). **ตรรกศาสตร์เชิงพุทธ**. ธรรมธารา: วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา, 4(1), 1-xx. สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย.

Chatterjee, S., & Datta, D. M. (1968). **Introduction to Indian philosophy**. Calcutta: University of Calcutta.

Sinha, J. (1985). **Outlines of Indian philosophy**. Calcutta: New Central Book.

slideplayer.in.th. (2557). ได้รับการจัดทำดัชนีครั้งแรกจาก Google เมื่อ มิถุนายน 2557. Retrieved from <https://slideplayer.in.th>.